

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ГРОМАДСЬКА СПІЛКА «ХАРКІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КОНСОРЦІУМ»
КЗ «ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
КВНЗ «ХАРКІВСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»
ХАРКІВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г. С. СКОВОРОДИ

Освіта збереже Україну!

Матеріали І Всеукраїнських Прокопенківських читань

(10 червня 2022 року)

м. Харків

Головний редактор:

БОЙЧУК Юрій – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

Редакційна колегія:

АСТАХОВА Катерина – доктор історичних наук, професор, ректор Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»;

БЄЛОВА Людмила – доктор соціологічних наук, професор, директор ННІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, президент громадської спілки «Харківський університетський консорціум»;

БАШКІР Ольга – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки, голова РМУ ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

БЕРЕЖНА Світлана – доктор філософських наук, професор, проректор з наукової, інноваційної і міжнародної діяльності ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

ГОЛОБОРОДЬКО Костянтин – доктор філологічних наук, професор, декан українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

ДОВЖЕНКО Тетяна – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету початкового навчання ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

ЛУК'ЯНОВА Лариса – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України;

ПОКРОСВА Любов – кандидат педагогічних наук, доцент, ректор КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»;

ПОНОМАРЬОВА Галина – доктор педагогічних наук, професор, ректор КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»;

ПОНОМАРЬОВА Наталія – доктор педагогічних наук, професор, декан фізико-математичного факультету ХНПУ імені Г. С. Сковороди ;

ЦАПКО Алла – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та інноваційної педагогіки ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

ЧЕРНІКОВА Інна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України ХНПУ імені Г. С. Сковороди;

ШАПОВАЛОВА Олена – начальник редакційно-видавничого відділу ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

*Затверджено редакційно-видавничою радою
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 6 від 15 червня 2022 року)*

Освіта збереже Україну! : матеріали I Всеукраїнських Прокопенківських читань, Харків, 10 черв. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.) та ін.]. – Харків, 2022. – 399 с.

У збірнику відображено тези I Всеукраїнських Прокопенківських читань, присвячених ушануванню пам'яті доктора педагогічних наук, професора, академіка Національної академії педагогічних наук України, заслуженого працівника народної освіти України, Почесного громадянина м. Харкова Прокопенка Івана Федоровича. Він містить роздуми і спогади, пов'язані з постаттю великого педагога сучасності, його думками про націєтворчу місію Вчителя, роль педагогічних університетів як унікальних освітньо-виховних і культурно-духовних центрів підготовки вчителів.

Матеріали стануть у пригоді науковцям, учителям, докторантам, аспірантам, викладачам закладів вищої освіти, практичним працівникам у галузі освіти.

ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ І СІМ'Ї ЯК ЗАПОРУКА ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ Пономарьова Г.Ф.	285
ВИБІР ПРОФЕСІЇ: УРОКИ ІВАНА ФЕДОРОВИЧА ПРОКОПЕНКА Пономарьова Н.О.	295
ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ЕЛІТИ ЗА КОРДОНОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ Постригач Н.О.	299
ІННОВАЦІЙНІ ПОЗИЦІЇ І.Ф. ПРОКОПЕНКА В ДОСЛІДЖЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ ТА В ПРАКТИЧНІЙ РОБОТІ ВИДАТНОГО КЕРІВНИКА Радченко Л.П.	305
ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ОСВІТЯНСЬКИХ ВИМІРАХ: АНАЛІЗ ДОСВІДУ ІНІЦІАТИВНИХ ПЕДАГОГІВ Рибалко Л.С., Овсяк Д.Р., Карась А.Г.	311
ІННОВАЦІЇ ПРИ ВИКЛАДАННІ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ Рядинська І.А.	316
ПАРТНЕРСТВО – КОНСТАНТА ЖИТТЄТВОРЧОСТІ ІВАНА ПРОКОПЕНКА І ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ Се Кежань	321
ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА – МІСІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ Скотна Н.В.	324
ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ Смолянук Н.М., Партола В.В., Кабанська О.С.	328
МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У НОВУ ЕПОХУ: ЕКСТРАПОЛЯЦІЯ ПОГЛЯДІВ ПЕДАГОГА-ГУМАНІСТА Й ЕКОНОМІСТА ІВАНА ФЕДОРОВИЧА ПРОКОПЕНКА Соляр В.В.	333
БАГАТОВЕКТОРНІСТЬ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЬСТВА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ Ткаченко Л. П.	341
ПІДХОДИ НАУКОВЦІВ УКРАЇНИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НАВЧАННЯ» У Юе, Пісоцька М.Е.	344
ДОСЛІДНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ЕЛІТИ Франчук Т.Й.	349
ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ФОРМ ТА МЕТОДІВ «ВІРТУАЛЬНОЇ ОСВІТИ» Хіріна Г.О.	355

ПІДХОДИ НАУКОВЦІВ УКРАЇНИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НАВЧАННЯ»

У Юе

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
м. Харків, Україна, e-mail: 583182217@qq.com

Пісоцька М.Е.

доктор педагогічних наук, доцент
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
м. Харків, Україна, e-mail: m.e.pisotska@hnpu.edu.ua
<https://doi.org/10.5281/zenodo.6929444>

Необхідність переосмислення на засадах гуманістичної парадигми концептуальних підходів до підготовки майбутніх учителів в Україні (Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Основні напрями реформування вищої освіти в Україні, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції «Нова українська школа», Концепція розвитку педагогічної освіти тощо) зумовила підвищену увагу вчених до проблеми диференціації навчання та актуалізувала вирішення одного з її завдань – визначення провідних понять.

Зауважимо, що в енциклопедичній літературі категорія «диференціація» (від лат. *differentia* – різниця, відмінність) тлумачиться як «поділ, розділення, розчленування чого-небудь на окремі різнорідні елементи». У педагогічних енциклопедіях надано визначення терміну «диференціація в навчанні» як «урахування індивідуальних особливостей у формі, що передбачає групування учнів на основі виділення певних особливостей, що обумовлюють специфіку процесу навчання; спосіб організації навчального процесу на основі врахування індивідуально-типологічних особливостей особистості шляхом створення груп, класів, освітніх установ, освітніх програм, у яких різняться цілі, зміст, методи, форми та результати реалізації освітніх програм». А також категорії

«диференціація в освіті» як «забезпечення різноманіття школи та права дитини на вибір освіти, на його індивідуалізацію та особистісну орієнтованість, на вибір індивідуальних освітніх траєкторій для задоволення інтересів, схильностей та здібностей особистості, що вимагає максимальної різноманітності освітніх умов та педагогічних підходів, спирається на різноманітність навчальних програм, підручників, навчальних посібників, у тому числі різнорівневих, забезпечує створення ринку освітніх товарів та послуг».

Аналізуючи підходи науковців України до розуміння сутності поняття «диференціація навчання» передусім зазначимо покладання ними в основу визначення різних понять. Так, О. Братанич трактує цю категорію як «принцип врахування індивідуально-типологічних особливостей учнів у інтересах розвитку їхніх нахилів і здібностей», М. Прокоф'єва – як «систему взаємопов'язаних програмних вимог, дій, методів, прийомів, засобів і організаційних форм навчання, які, зумовлюючись індивідуальними особливостями учнів, створюють умови для засвоєння вимог Державного стандарту». В. Володько, С. Гончаренко – як «особливий підхід учителя (викладача) до різних груп учнів (студентів) або окремих учнів (студентів) залежно від змісту, обсягу, складності, методів навчання тощо». Ю. Олексін бачить диференціацію навчання як «спосіб організації навчального процесу, в якому елементи дидактичної (методичної) системи різняться відповідно до індивідуально-типологічних особливостей окремих груп учнів», Ж. Воронцова, Т. Дейніченко – як «організацію навчальної роботи, варіативної за змістом, обсягом, складністю, методами і засобами та способом впровадження принципу індивідуального підходу» [2, с. 22–23]. Існує думка, що це поняття є «формою реалізації принципу оптимального поєднання фронтальної, групової, індивідуальної роботи з учнем на уроці» (І. Чередов) або «формою врахування індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання, що реалізується шляхом розподілу їх на типологічні групи за відповідними показниками» (Н. Ковчин), або організаційною формою занять, у якій «навчальні класи, групи

формується за певною спільною ознакою і навчання проводиться за різними навчальними планами і програмами з максимальним урахуванням вікових та індивідуальних можливостей суб'єктів учіння» (П. Сікорський) [5, с. 119].

Крім того, на підставі аналізу наведених визначень можна зробити висновок про тлумачення науковцями Ж. Воронцовою, Т. Дейниченко, М. Прокоф'євою поняття «диференціація навчання» як тотожного поняттю «індивідуалізація навчання». Якщо ж проаналізувати визначення поняття «диференціація навчання» І. Чередовим і І. Унт, то можна побачити наділення науковцями терміна ознаками або внутрішньої («форма реалізації принципу оптимального поєднання фронтальної, групової, індивідуальної роботи з учнем на уроці, що визначає своєрідність діяльності різних типологічних груп учнів»), або зовнішньої («урахування індивідуальних особливостей учнів у тій формі, коли учні групуються на підставі будь-яких особливостей для окремого навчання по різних навчальних планах та програмах») диференціації навчання.

Підкреслимо, що вчені розмежовують поняття «диференціація навчання» та «варіативність освіти». Наприклад, І. Осмолівська вважає диференціацію навчання способом реалізації варіативності. Крім того, автор наголошує, що про диференціацію навчання правомірно вести мову, якщо зміни у змісті освіти обумовлені індивідуально-типологічними особливостями учнів. У випадку обумовленості таких змін освітньою концептуальною ідеєю, суб'єктивним досвідом викладача, його професійною компетентністю тощо мову потрібно вести вжене про диференціацію, а про варіативність.

У нашому дослідженні ми будемо трактувати поняття «диференціація навчання» як «частковий прояв процесу індивідуалізації навчання, що передбачає поділ здобувачів освіти на групи за обраними індивідуально-типологічними особливостями й різноманітний зміст і побудову процесу навчання у виокремлених групах» [4, с. 229].

Зауважимо, що в науково-педагогічній літературі виділяються названі І. Бутузовим види диференціації навчання, а саме: зовнішня та внутрішня диференціація.

У сучасній «Енциклопедії освіти» внутрішня диференціація трактується як та, що передбачає виконання учнями для засвоєння знань при навчанні в одному звичайному класі завдань різного рівня складності та різну міру допомоги школярам з боку вчителя. При визначенні зовнішньої диференціації акцентується на «організації навчання учнів у спеціально створених для цього класах на підставі виявлення інтересів, навчальних можливостей, навченості тощо, урахування регіональних особливостей (класи вимірювання, вікової норми, прискореного навчання, класи з поглибленим вивченням окремих навчальних предметів, профільні класи)». Наголошується, що навчання в таких класах «відбувається за програмами, що суттєво відрізняються від звичайних програм обсягом та складністю навчального матеріалу».

Такої ж точки зору в трактуванні названих видів дотримуються Н. Лобко-Лобановська, В. Монахов, В. Орлов, В. Фірсов. Так, Н. Лобко-Лобановська їхнім існуванням пояснює розкриття поняття диференціація з різних позицій: зовнішньої (як освітньої системи, ознаками якої є поділ навчальних планів, програм за напрямками та їхнє використання в спеціалізованих школах, класах, на факультативних заняттях) та внутрішньої (як особливої організації навчального процесу з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей здобувачів освіти та особливої системи взаємодії «вчителя-учнів-учня») [3, с. 29–30].

Цікаво, що Н. Волкова, Р. Гроот, І. Осмолівська, М. Прокоф'єва співвідносять зовнішню та внутрішню диференціацію з рівнями педагогічної системи, на яких вирішуються питання її диференціації. Наприклад, М. Прокоф'єва називає ці рівні мікрорівнем (у межах одного класу), мезорівнем (у межах однієї школи) і макрорівнем (у межах системи загальної освіти, що досягається існуванням різних типів шкіл). Іншими словами, зовнішню диференціацію названі автори зараховують до диференціації в освіті, яку зокрема Н. Волкова визначає як «процес і результат створення відмінностей між частинами освітньої системи (підсистемами)». Вочевидь, такої ж думки дотримується П. Гусак, розглядаючи диференціацію в освіті як «структурування

освіти на основі врахування певних особливостей студентів у межах відповідних структурних освітніх підрозділів (ступенева освіта, профільне навчання в межах основної спеціальності та інше)» [1, с. 13]. Іншою є позиція П. Сікорського, згідно з якою зовнішня та внутрішня диференціація є формами диференціації в освіті [5, с. 142].

Отже, у науковців України немає єдиного підходу до визначення сутності поняття «диференціація навчання». В основу визначення вчені поміщають різні поняття, термін «диференціація навчання» трактують тотожно з терміном «індивідуалізація навчання», виходячи з позиції побудови системи освіти, змісту освіти, процесу навчання тощо. Різні види диференціації навчання співвідносять з рівнями педагогічної системи, на яких здійснюється її диференціація, вважають формами диференціації в освіті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусак П. М. Теорія і технологія диференційованого навчання майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1999. 40 с.
2. Дейніченко Т. І. Диференціація навчання в процесі групової форми його організації (на прикладі предметів природничо-математичного циклу) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Харків, 2006. 262 с.
3. Лобко-Лобановская Н. А. Дифференциация обучения как способ формирования познавательной активности школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харьков, 1991. 243 с.
4. Пісоцька М. Е. Диференціація навчання : понятійно-категоріальний аналіз. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2015. Вип. 45 (98). С. 225–232.
5. Сікорський П. І. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання. Львів : Каменярь, 1998. 196с.